

KAKO SE TRGOVAČKO-OBRTNI MUZEJ U ZAGREBU PRETVORIO U ETNOGRAFSKI MUZEJ

(POVODOM OBILJEŽAVANJA 140-GODIŠNJICE RADA TRGOVAČKO-OBRTNIČKE KOMORE
U ZAGREBU)

Mira Kolar - Dimitrijević

Trgovačko-obrtnički muzej svečano je otvoren u Zagrebu 1904, nakon odlaska bana Khuena Hedervaryja. On se, međutim, polako transformira u etnografski, pa poslije I. svjetskog rata dobiva to ime.

1.

U procesu modernizacije i uklapanja u srednjoeuropski prostor nicale su i razvijale su se u Hrvatskoj i mnoge kulturne i gospodarske institucije i društva. Pozivajući se na carski patent od 18. ožujka 1850. započele su se osnivati i trgovačko-obrtničke komore na čitavom području Habsburške monarhije, pa je tako 16. veljače 1852. nastala i Trgovačko-obrtna komora u Zagrebu, a kasnije i komore u Osijeku, Rijeci, Dubrovniku, Splitu, Zadru, Rovinju, te Šenju i Sisku. Komore su trebale biti informacioni i savjetodavni ured ministarstva trgovine, i ban Jelačić je već 8. svibnja 1850. prigovorio što je predviđeno njihovo kontaktiranje s ministarstvom trgovine mimo banske vlasti, smatrajući da bi trebalo odmah u prostor komora uključiti i hrvatsko-slavonsku Vojnu krajinu "... jer se ipak ne može zanijekati, da su materijalni obrtnički interesi u obim područjima potpuno jednaki, a prometna sredstva kao i stupanj kulture kod stanovnika obijuh dijelova zemlje isti, te bi prema tome za njihove materijalne interese odgovarajuće mjere trebalo poduzeti zajedno."¹ Povijest trgovačko-obrtničkih komora izvanredno je bogata i kroz njihove izvještaje reflektiraju se sva privredna zbivanja i problemi.²

Industrijalizacija Hrvatske tekla je sporo i otežano, ali su ipak osnivane tvornice, koje su u svezi sa obrtom i kućnom industrijom zadovoljavale potrebe većine domaćeg stanovništva. Reklame ovih tvornica nisu stizale do svih slojeva naroda, pa se je zbog neobaviještenosti mnogo toga i dalje naručivalo u Austriji ili u Ugarskoj, iako se tražena roba proizvodila i na području Hrvatske. Od 1864. pa do 1891. nisu u Zagrebu održavane niti gospodarske izložbe, pa je pritisak proizvođača, a i trgovaca, na promjenu načina obavješćavanja bio sve jači.

Krajem 1888. pojavio se je u *Trgovačkom vijestniku* članak "Trgovački muzej".³ U njemu nepoznati autor poziva Trgovačko obrtničku komoru, Trgovački zbor i trgov-

¹ Nikola Atanasijev Plavšić. Trgovačko-obrtnička komora za Slavoniju u prvih pedeset godina njenoga opstanka. 1853-1903., I, Osijek 1904, 17-18. Senjska i sisačka komora osnovane su 1868. Sisačka se već 1876. spojila sa zagrebačkom komorom, a senjska djeluje do 1924., kada je postala sastavni dio sušačke filijale zagrebačke komore.

² Ove su izvještaje sastavljali vrsni tajnici ovih komora, kao što su u Zagrebu bili Imbro Tkalec (1852-1861), Josip Ferdo Devidé (1861-1875), Milan Krešić (1876-1909), Peroslav Paskiević Čikara (1909-1923), dr Adolf Cuvaj (1923-1933) i drugi. (v. Igor Karaman, Industrijalizacija građanske Hrvatske 1800-1941, Zagreb 1991, 71 i d.)

³ *Trgovački vijestnik*, 11 od 15.XII 1888.

ačko društvo "Mercur" da se slože i da osnuju trgovački muzej. "Razvoj i napredak narodno-gospodarstvenih odnošajih svake zemlje zavisi u jednakoj mjeri koli o znanju i maru pojedinaca, toli o uplivu državne vlasti. Na braniku kulture t(ijekom vjekova stojeć, nije mogla domovina naša na kulturnom i materijalnom polju onako napredovati, kao drugi prosvjetljeni narodi, jer svaki njezin sin obvezan bijaše sve svoje duševne i tjelesne sile posvetiti dužnosti, koju je domovina preuzela. Tek dični naši Ilirci probude narod na duševni rad, na preporod književnosti naše. Pa kad je sunce ustavnosti zasjalo i domovini našoj, započe marljivi rad na svih strana(h). Znanstvena i književna društva, učevni zavodi i previšnjim imenom ustavnoga nam kralja ovjenčano sveučilište, knjižnice, te arheološki, geološki i zoološki muzeji slavna su djela ustavne aere.⁴ Usavršavajuć teoretičko polje, prešlo se u novije doba i na polje praktičnoga rada: strukovni tečajji za kućni obrt na raznih školah, obrtne škole, izložbe i obrtni muzeji stečevine su, koje već sada najbolji uspjeh pokazuju.⁵ Pa da nam i domaća trgovina ne zaostane za drugim strukami, da nam domaća mladež u domovini trgovačkoj struci potrebu izobraženje polučiti uzmogne, ustrojeni su uz kr(aljevske) višje realke u Zagrebu i Zemunu trgovačke škole, koje u potpunoj mjeri nadoknađuju razne strane trgovačke "akademije". Zaista, u kratko doba dosta veliki napredak." Pisac članka nastavlja da smatra da treba osnovati trgovački muzej, da se vidi "... što ini narodi i strane zemlje proizvadjaju, a uči nas, što im manjka, što bi se dalo od nas tamo prometnuti, što dakle k nama uvoziti. Na stranih proizvodih imademo prilike promotriti i naučiti, kako nam domaće udesiti valja; vidimo, gdje nam valja tražiti sgodna tržišta za naše, od kojih tržištah dobavljati strane proizvode". Piše, da su takovi muzeji pokazali zavidan uspjeh u Japanu, misleći očito na brzo prihvatanje stranih znanja u Japanu nakon provedene reforme Meidži. Zanimljiva je misao da "... bi ludo bilo hvastanje, domovinu našu nazvati exportnom zemljom", ali da je naša trgovina drva i stoke znatna, a i trgovine krpama, te da se ponegdje i industrije razvijaju, te da novčani zavodi iskazuju pozitivnu bilancu, te da promet raste. Piše da se šljiva traži na svim europskim tržištima, a tržište da se širi na Bosnu i Hercegovinu "... a naša trgovina i naš obrt upućeni su od naravi na ove susjedne pokrajine", te da sve teži za napretkom, te "nije li naravno, da i mladi trgovci teže za usavršavanjem svoga znanja, da se na troškove zemaljske ustroji u Zagrebu trgovački muzej". Autor misli da je vrijeme vrlo prikladno za osnutak tog muzeja, već i stoga što se dograđuje obrtna škola za potrebe obrtnog muzeja, a "... i tu bi trebao biti jedan posebni odio i za trgovinu, sa zbirnkama domaće i strane robe, s oznakom provenijencije i cijene, te dobavnih i prometnih uslova, kao što su njemački "Muster-lageri".

Trgovci na našem području počinju razmišljati na koji način posluje svijet, te se zaključuje da su najbolji uspjeh u trgovini i u industriji postigle one zemlje i područja koja imaju trgovačke muzeje. U svom nastupnom govoru 30. siječnja 1891., izabran po drugi puta za predsjednika Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, građevni poduzetnik Janko Grahor stariji spominje, da je "Hansa muzej" osnovan u Hamburgu već oko 1800, a stari da su i "India muzej" u Londonu, "Le musée commercial" u Bruxellesu, kao i muzeji u Parizu, Stuttgartu, Turinu, odnosno u Cislajtanijski bečki i

⁴ Narodni muzej u Zagrebu osnovan je 1846. Bio je to muzej kompleksnog karaktera, čije su se zbirke upotpunjavale darovima, a imao je dosta jaku arheološku i etnografsku zbirku. Među raznolikim prijedlozima o njegovoj reorganizaciji upada u oči prijedlog Baltazara Bogošića iz 1866. koji predlaže da se ovaj muzej preuredi u jedan "Slovensku muzej" s više odsjeka. Peti odsjek bio bi etnografsko odjeljenje, koje bi se bavilo skupljanjem proizvoda kućne industrije, tj. etnografskog blaga južnih Slavena i njegovom komparativnom obradom. Bogošić je ovaj prijedlog pisao u Beč, inspiriran očito radom njemačkog muzeja u Nürnbergu, ne videći da pripadnost pojedinih južnoslavenskih naroda raznim kulturnim krugovima i raznim državnim formacijama ne govori u prilog stvaranja ovakve institucije, za koju, pored ostalog Bogošić i nije točno locirao mjesto (*Dejan Medaković*, Misli Baltazara Bogošića o dva muzeja. Zbornik o Srbima u Hrvatskoj, 1, Beograd 1989, 189, 193).

⁵ Zalaganjem Izodora Kršnjavog otvoren je 20. lipnja 1880. u Gajevoj 26. muzej za umjetnost i obrt, a krajem 1882. i obrtna škola u okviru koje su održavani povremeno i azni tečajevi. Škola je otvorena iz praktičnih potreba, jer je poslije potresa 1880. trebalo obnoviti i izgraditi mnogo zgrada. Od tečajeva treba spomenuti košaračke, čipkarske i keramičarske tečajeve.

praški, a u Translajtaniji budimpeštanski.⁶ On naglašava potrebu osnivanja trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu kao hitnu i neodložnu potrebu.

Kao uvodnik objavljen je u listu *Obrtnik* oveći članak pod istim naslovom kao i članak u 1888.⁷ Tu se kaže: "Hrvatski se je narod stavio u red ostalih u kulturi se takmećih naroda, nu usljed vanjskih barbarskih upliva, tek iz svladanja njihova u novije doba. Hrvatski je narod zaostao tim povodom u mnogomu, te mora sada živo nastojati, da se ponajprije strogim sljedstvom i uporabom kulturnih sredstava naprednijih naroda dovine višemu stepenu kulture. Napose ima hrvatski narod nastojati, da poprими sve one mjere, koje su (s) uspjehom provedene u zemljama, stojećima u njemu sličnim gospodarstvenim i inim prilikama. U tom pravcu valja priznati, da imadu naši odnošaji najveću sličnost s odnošajima susjedne nam Ugarske, pa zato nalazimo shodnim, da se u nas što pozornije prati njen gospodarski razvoj i da se u nas također provedu sve one institucije, koje se pokazahu tamo tečajem vremena koristonosne. Među tim institucijama opažamo jednu, koja je vezana da bitno upliva na razvoj prometa, da ujedno djeluje pobudno na razvoj djelatnosti mehanične, a tako i na ukus podmladka, a to je trgovački muzej. Ovaj zavod nije temeljen tek iz kakovog izmišljenog, na nekoj bazi nestajućeg razloga, on je proizašao iz potrebe, duboko ćućene, pa baš povodom tim čini budimpeštanski trgovački muzej častnu iznimku među sličnima zavodima u inozemstvu." Postoji velika vjerojatnost da su oba članka proizašla iz pera profesora narodne ekonomije i financijskih znanosti na zagrebačkom Pravnom fakultetu Blaža Lorkovića, koji je umro 17. veljače 1892., jer je to u stilu njegovog rada oko pripremanja domaće sredine za inovacije. Dakako da to sa sigurnošću ne možemo tvrditi, jer je u to doba djelovalo još nekoliko vrlo marljivih i pametnih nosilaca ekonomskih ideja.

U vrijeme održavanja jubilarne gospodarsko-šumarske izložbe Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva u Zagrebu održan je 22. i 23. kolovoza 1891. i sastanak hrvatskih obrtnika, te je pod točkom tri raspravljano o zemaljskoj industrijskoj dvorani, odnosno s njom spojenoj "stalnoj izložbi uzoraka". Glavni izvjestitelj bio je Janko Grahor mlađi, sin predsjednika Trgovačko-obrtničke komore. On je rekao pred stotinu obrtnika i trgovaca ovo: "Trgovački muzeji jesu institucije, kojima je zadaća, da zbliže producenta sa konzumentom, da se trse tražiti puteve, blize i daleke, pa makar i preko velikog mora, za to da se tvorinama obrtništva što većma moguće otvore tržišta, i da se traže našim proizvodima kupci. Što pojedinac ne može, jer mu manjka potrebito vrijeme, materijalna te moralna sredstva, konačno i tomu nužno znanje, to mogu trgovački muzeji, jer se oni: 1. lih samo tim predmetom bave; 2. jer posjeduju dovoljnih materijalnih sredstava i intelektualne snage; 3. jer uživaju podporu moćnih čimbenika, kao što su to vlade, konsularni uredi i ine prometne institucije, kao trgovačko-obrtničke komore, trgovački ili obrtni sborovi, banke i uplivne osobe."⁸ I Grahor spominje najpoznatije muzeje te vrsti u svijetu i nastavlja: "Rad ovog muzeja sastoji se u sljedećem: a. sastavlja i neprestance nadopunjava preglednu sbirku sviju vrsta robe, koja se izvaža u pojedine države kao i robe koja se uvažava iz inozemstva. S ovom sbirkom stoji u savezu izložba sirovine iz dotičnih država; b. podieljiva obaviesti o proizvodnji i potrošku stalne vrsti robe pojedinih država, zatim o carini, prometnim odnošajima, poslovnim uzancama i značaju pojedinih trgovačkih kuća; c. uzdržava stručnu knjižnicu i s njome spojenu čitaonicu; d. obnaroduje uredovna izvješća o javnim radnjama putem natječaja; e. izdaje trgovačko-politički glasnik, koji ima pred očima izključivo praktične ciljeve." Grahor ističe da čitavo belgijsko ministarstvo vanjskih poslova sudjeluje sa "cielim svojim osobljem", kao i "zastupstva konsularna" kod pisanja određenih članaka.

⁶ *Katalog* obrtno-industrijskih izložaba Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu, Zagreb 1904, 4. Janko Grahor bio je vrlo aktivan građevinski poduzetnik. Rođen je u Petrinji 5. XII 1827, a umro je u Zagrebu 22. XI 1906.

⁷ "Obrtnik", 20. veljače 1891. godine, Zagreb.

⁸ *Katalog*, n. dj., 6-8 i "Gospodarsko-šumarska jubilarna izložba hrvatsko-slavonskoga gospodarskoga društva u Zagrebu godinr 1891. Priredio Janko Ibler. Zagreb 1892, 285.

Grahorov prijedlog i program izvanredno su značajni. Oni su plan rada i muzeja i trgovačko-obrtničke komore gledano sa strane interesa domaćih privrednika i privrede, te tako i preinačuju zadatke ovih ustanova, osnovanih od strane države, odnosno uz njihovu pomoć.

Da su to shvatili i domaći trgovci potvrđuje odluka članova zagrebačkog Trgovačkog zbora da na svojoj zadnjoj sjednici 3. kolovoza 1892. cijeli svoj imetak u iznosu od 6.800 forinti stavi u fond za osnutak trgovačkog muzeja u Zagrebu.⁹

Bila je to velika odluka, koja je morala potaknuti i druge vrsti privrednika da se pridruže realizaciji ove dobre ideje. Na poticaj je došao i s druge strane. Dr Ervich pl. Csech, predsjednik Slavenskog gospodarskog društva u Osijeku, a jedno vrijeme i ministar Hrvatske i Slavonije u zajedničkoj vladi, te posjednik Erdodijevog dobra Erdut u površini od 1011 hektara, objavio je članak "Hrvatski trgovački muzej".¹⁰ Csech je istaknuo da su trgovački muzeji otvoreni ne samo u Budimpešti, već i u Rijeci, Sarajevu i u Solunu, i da u riječkom, kao i u budimpeštanskom muzeju može svaki proizvođač izložiti svoj proizvod i naznačiti mu cijenu, te ovlastiti upravu muzeja da sklopi ugovor o suradnji. Csech sa žaljenjem konstatira da su u budimpeštanskom muzeju izložili svoje proizvode samo osam proizvođača iz Hrvatske, a u Rijeci jedan, te savjetuje da se potporom ministra trgovine Bele pl. Lukacs, ali i uz angažiranje Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu, i kod nas osnuje sličan muzej, te piše da je budimpeštanski trgovački muzej voljan pripomoći ovoj akciji.

Csehova akcija da sudjeluje s eksponatima iz Slavonije na pariškoj izložbi 1889, te da se onda povede u Osijeku akcija oko njihovog uklapanja u osječki muzej, uz pretpostavku da je i veliki sarajevski muzej s etnografskom zbirkom nastao u sklopu te akcije, a uz podršku ministra trgovine i prometa Gavre Barossa de Bellusa, predstavljala je izazov zagrebačkim privrednicima, i njegovoj Trgovačko obrtničkoj komori, koja je uvijek imala konkurentski odnos prema osječkoj istovrsnoj ustanovi. Krajem 1892. tajnik zagrebačke komore Milan Krešić držao je u dvorani građanske streljane predavanje o potrebi osnivanja trgovačko obrtničkog muzeja u Zagrebu, te naglasio da se je budimpeštanski muzej razvio kao mezimče Barossa, koji je poduzeo čitav niz akcija da ga učvrsti i ojača, te da je osnivao podružnice muzeja u Herceg Bosni, Srbiji, Bugarskoj i Carigradu, pomažući tako ugarskim privrednicima da plasiraju svoju robu.¹¹ Nažalost Baross je 9. svibnja 1892. umro, a Lukacs očito nije uspio zadržati intenzitet akcije umrlog Barossa. Zanimljiva je Krešićeva misao u citiranom članku koji kaže da ovi muzeji moraju potaknuti i Hrvate da stvore nešto slično, utoliko više što je "položaj Hrvatske svakako povoljniji u pogledu njene geografske situacije, zatim u pogledu etnografskih prilika, a tako i u bogatstvu na surovinama, imenito rudama i kamenom ugljenu, konačno u masovnom osposobljenju hrvatskog pučanstva za stalne vrsti industrije, osobito tekstilne. Geografski nam je položaj veoma zgodan, jer nam sinje more otvara veliki svijet, koji se razbija na bratskim obalama, a glavne rijeke naše, Sava i Drava, vežu nas s najmoćnijom riekom srednje Europe, Dunavom, posredno s Crnim morem. Etnografske su nam prilike također u prilog, jer nas zaokružuju izuzev sjeverne granice sa svih strana po jeziku i običajima sami nama srodni narodi, tako Slovenci, istarski i dalmatinski Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci, Srbi, a do njih Bugari."¹²

⁹ Katalog, n.dj., 7.

¹⁰ *Narodne novine*, 194 od 26. VIII 1892 - Čech, Hrvatski trgovački muzej. Po svemu se čini da je u Osijeku na tom planu ponešto učinjeno već 1889. Csech je bio na čelu regionalne gospodarske obrtne izložbe u Osijeku 1889, a eksponati s ove izložbe, osobito oni kućnoindustrijskog, tj. etnografskog karaktera, stigli su te godine i na parišku izložbu, na kojoj, zbog toga što se je održavala u spomen stogodišnjice Francuske revolucije Austrija i Ugarska službeno ne sudjeluju. Na zaključak da je Osijek na tom planu prednjačio ispred Zagreba navodi me i što je 1893. god. prof Vjekoslav Celestin postavljen za čuvara etnografske zbirke (*Mira Kolar-Dimitrijević*, Presjek kroz razvoj Trgovačko-obrtničke komore u Osijeku do 1941. g., *Osječki zbornik*, 1990/1991. u štampi).

¹¹ Katalog, 9.

¹² Isto, 9-11.

Svim snagama pregnuli su zagrebački privrednici da ne zaostanu za drugima, pogotovo stoga što u banu Khuenu nisu mogli očekivati veću pomoć. Primjer Trgovačkog zbora koji je dao za izgradnju muzeja sve što je imao, slijede, iako ponešto skromnije, i drugi. Tako na sjednici 29. prosinca 1892. članovi zagrebačke Trgovačko obrtničke komore izdvajaju od svojih sredstava 6.000 forinti uz odluku da se u tu svrhu 1893. izdvoji daljih 600 forinti, a 1894. i 1895. po tisuću forinti. Na plenarnoj sjednici komore 23. ožujka 1893. prihvaćena su pravila koje je izradio muzejski odbor, te su poslana vladi na odobrenje, ali je ban Khuen Hedervary dugo otezaao s prihvaćanjem pravila. I gradska općina Zagreba je pripomogla ostvarenju ideje besplatnim poklonom zemljišta za gradnju komornice zgrade i muzeja te je na sjednici 1. lipnja 1896. darovala 720 četvornih hvati ili po procjenbenoj vrijednosti oko 70.000 kruna.¹³

Dakako da je krizna situacija do 1895. ostavila traga u intenzitetu prikupljanja novčanih sredstava za muzej iako Zagreb ne odustaje od svoje namjere da se uvrsti u skupinu vodećih privrednih središta na Balkanu. Polovinom 1899. godine održana je u Rijeci Prva industrijska izložba te je prilikom zatvaranja iste ministar trgovine Hegeduss izrazio namjeru da se u centrima gdje rade trgovačko-obrtničke komore osnuju i posebni obavještajni uredi za poslovne ljude, koji bi mogli davati informacije, ali da bi se obavještenja o kreditnoj sposobnosti firmi moglo dobiti samo u Centralnom birou Ministarstva trgovine u Budimpešti.¹⁴ Budući da je osječka komora odmah spremno prihvatila ovaj prijedlog, zagrebačka komora koja je u fondu već imala 110.539 kruna za gradnju komorskih zgrada, intenzivira svoju akciju, i polovinom rujna objavljen je članak "Das Handelsmuseum" u kojem se ukazuje na potrebu uređenja takvog muzeja u Zagrebu, utoliko više što "wir verfügen über eine Menge von Producten und Rohstoffen, welche immer grösserer Expansion fähig wären, wenn sie bekannter würden".¹⁵ Autor piše da mi nemamo obilje kapitala u zemlji, te da moramo gledati da privučemo strani kapital i kao primjer navodi hrvatsko-nizozemsko "Quecksilbergewerkschaft" koje uspješno djeluje, ističući da je i Mađarska na taj način došla do svoje industrije. Pisac navodi da nikakovi članci ne mogu nadomjestiti "eigene Anschauung", te da bi se preko izložaka u muzeju mogla steći nova tržišta, pri čemu mi ne moramo odmah pomišljati na Aleksandrove osvajačke pohode, ali da se u nekim izvoznim područjima može naš proizvod potvrditi u najmanju ruku kao "concurrerzfähig". Upravo zato - piše nepoznati autor - moramo poznavati posebne zahtjeve tržišta, a u muzeju trgovine bit će izloženi uzorci, pa se mogu dogovarati i modifikacije poslovanja, te se time mogu staviti u promet ogromne vrijednosti, a svakako da će profitirati i obrt, jer se mogu pokazati inovacije na njegovom području.

Iskorištava se i izjava ministra u Rijeci, te je A. von Hegedussu upućen memorandum zagrebačke komore u kome je navedeno da se je sklapanjem hrvatsko-ugarske nagodbe 8. studenog 1868. očekivalo da će se oba područja ravnomjerno razvijati, ali da su se kroz trideset godina pokazale goleme razvojne razlike, te da se u Ugarskoj ravnomjerno razvijaju sve grane, i poljoprivrede, i industrija, i obrt, a Hrvatska "... gar zurückgehe", te se traži da Hrvatska dobije vlastitu autonomnu svotu za ekonomske svrhe.¹⁶ Kako bi se stvorio kapital za gradnju komorske zgrade i muzeja traženo je povišenje komorskog prireza od 4 na 5%, a kada je 10. prosinca 1899. proslavljena desetogodišnjica donošenja zakona o osnutku Zemaljske obrtne škole s muzejom za umjetnost i obrt, komora imenuje građevno povjerenstvo za gradnju komorskih zgrada u koji ulazi ing. Hermann Bollé, arhitekt I. plem. Vancaš i Kuno Waidmann, te je pozvana tvrtka Hönigsberg i Deutsch, te arhitekti Pilar, Mally i Bauda, da izrade nacрте, kako ne bi već dovršeni nacrti Vancaša bili jedina izvedbena mogućnost.¹⁷

¹³ Katalog, n.dj., 12. Zemljište je locirano između tadašnjeg Trga Khuena Hedervarva (danas Mimarin trg) i Zapadnog perivoja (danas trg Ivana Mažuranića).

¹⁴ *Agramer Zeitung*, 135 od 15. VI 1899. i 138 od 19. VI 1899 - *Commercielle Auskinftsbureau*, Katalog, n.dj., 12.

¹⁵ *Agramer Zeitung*, 212 od 16. IX 1899.

¹⁶ *Isto*, 234 od 12. X 1899 - *Das Memorandum des Handelskammern*.

¹⁷ *Narodne novine*, 285 od 13. XII 1899 - Sgrada za trgovačko-obrtničku komoru i trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu i *Isto*, 286 od 14. XII 1899 - Gradnja trgovačkog muzeja.

Gradnja je započela međutim tek polovinom 1902. i to po Hönigsbergovim nacrtima. Tada je zaključena i financijska konstrukcija. Prema troškovniku za jednokatnu zgradu muzeja smjelo se je utrošiti 134.600 kruna, a za dvokatnu zgradu trgovačko obrtničke komore 131.200 kruna. Za nagrade bilo je predviđeno 20.200 kruna, pa je dakle ukupna suma iznosila 286.000 kruna. Kako bi došla do ove svota komora je u fond za gradnju uložila i svoju mirovinsku zakladu od 70.000 kruna, što je dakako bila velika žrtva, a zaključen je i zajam koji se imao amortizirati povišenjem komorskog prireza. Istovremeno je zamoljena i Prva hrvatska štedionica i Hrvatska eskomptna banka da uplate obećani doprinos. Temelji su se počeli kopati 5. srpnja 1902. pod privremenim nadzorom arhitekta Josipa Markovića, i u rujnu 1903. otvorena je komorina zgrada za upotrebu, a muzej 20. listopada 1904.¹⁸

Kako bi se muzej što bolje uredio po najsuvremenijim shvaćanjima tajnik trgovačko-obrtničke komore Milan Krešić proputovao je Njemačku, Belgiju, Englesku, Francusku i Švicarsku, te zemlje Austro-Ugarske, napisavši po povratku knjižicu "Putne crvice" sa svojim zapažanjima. Krešić ocrtava zadaću muzeja ovako: "Naš će muzej po svaki put imati zadaću, da djeluje u dvojakom pravcu prama čednim našim prilikama, i to sbirkom obrtnih uzoraka na usavršavanju ukusa obrtne mladeži, a dobro uređenom sbirkom naših obrtnih proizvoda, sirovina, osobito ruda, te valjano organizovanom merkantilnom obavjestionom na pospješenje trgovačkih prilika naše domovine" uz povremeno organiziranje posebnih izložaba, osobito za obrtnike. Krešić apelira i na prikupljanje starog pokućstva, oružja, starih odijela, staklenih, glinenih i porculanskih predmeta, uz obećanje da će se vrijedni predmeti i otkupljivati, te "to će biti početni rad našega muzeja, a dalje što Bog da".¹⁹

Krešić je bio i glavni stručni govornik na banketu 20. listopada 1904. u zgradi Hrvatskog sokola u čast otvorenja muzeja. Banket je otvorio predsjednik komore Janko Grahor. Zatim je govorio ban dr Teodor pl. Pejacevich i odjelni predstojnik dr Svetislav Šumanović koji je istaknuo "težak prijelaz iz agrikulturnog stanja naše domovine u stanje industrijalno", istaknuvši da su tek otvaranjem muzeja stvoreni preduvjeti za ovaj prijelaz. Govorio je i gradonačelnik Zagreba Adolf pl. Mošinski, a pored predstavnika ugarskog trgovačkog muzeja i kraljevskog ugarskog tehnološkog muzeja i predstavnika ugarskog ministra trgovine Laubnera, banketu su prisustvovali i predstavnici osječke, senjske (Cihlar), riječke, tršćanske (dr. K. Garavini), ljubljanske (Lenardić), bečke i budimpeštanske komore. Muzejska zgrada se je osobito svidjela podtajniku tršćanske komore Garaviniu koji je rekao, da ako Trst bude gradiro trgovački muzej, da će ga graditi ne samo po uzoru na Beč i Budimpeštu, već i po uzoru na Zagreb.²⁰ Otvaranje muzeja bio je velik događaj za Zagreb.²¹ Objavljen je "Katalog obrtno-industrijskih izložaba Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu 1904" (Zagreb 1904), koji je izradio Milan Krešić, i koji na koricama ima grupu mladih poslenika, privrednika i trgovaca, koji drže pred zgradom muzeja, na kojem se vije hrvatska zastava, nejak o dijete.²²

¹⁸ *Obzor*, 124. od 2. VI 1902. U 1903. izrađeni su i kipovi Rudolfa Valeca u stilu bečke secesije, te je grupu u kamenu izveo Josef Morak, a druge dvije figure Stević (*Agramer Tagblatt*, 113 od 18. V 1903. - *Neue Bildhauerarbeiten*).

¹⁹ *Narodna obrana*, 251 od 3. XI 1903. Krešićevo mišljenje bilo je poticaj i za adekvatni rad osječkog muzeja.

²⁰ *Narodne novine*, 241 od 21. X 1904 - Banket Trgovačko-obrtničke komore.

²¹ Među prvim muzej je posjetila banica Lila Pejacevich koju je kroz muzej proveo Krešić. (*Narodne novine*, 241 od 21. X 1904.).

²² Katalog se čuva u Sveuč. i nac. biblioteci pod sig. 154.811. U Katalogu su objavljena i Pravila muzeja. Na čelu je stajao muzejski odbor sastavljen od dva člana trgovačkog i dva člana obrtnog odjeljenja komore, a predsjednik komore je i predsjednik odbora, kao što je tajnik komore tehnički upravitelj. Vrhovni nadzor ipak pripada ministarstvu trgovine koji djeluje u sporazumu s banom, te se izvještaji podnose ministru trgovine u Budimpeštu i bilo bi zanimljivo vidjeti izvještaje. U slučaju likvidacije muzej i njegova imovina trebala je pripasti zagrebačkoj gradskoj općini, koja je trebala odrediti dalju sudbinu ove ustanove. Postava muzeja prikazana je u mnogim listovima, a posebice ističem *Narodne novine*, 242 od 22. X 1904. do 246 do 27. X 1904. Prikaz je izašao i u Radu Hrv. zemaljskog društva za obrt i industriju, br. 7 od 1904.

Izložba je imala četiri osnovna dijela: 1. odjel privremenih izložaka pomoćničkih i šegrtskih radova (otvoren do 20. XI 1904); 2. Privremenu izložbu nacрта i skica, uglavnom od učenika Obrtne škole; 3. Stalnu izložbu ugarskih proizvoda i 4. Stalnu izložbu hrvatskih proizvoda.

Od četiristotine izlagača u dvanaest dvorana bilo je izloženo više od tisuću predmeta, koji su bili sakupljeni u samo tri mjeseca. Izvjestitelj u *Narodnim novinama* piše: "... uvaži li se pri tome, da naš obrtni sviet treba tek predobiti za novote, dapače neke obrte po modernim uzorcima posve preustrojiti, a industriju tek stvoriti, moramo se u prvom redu pokloniti patriotskom nastojanju zagrebačke trgovačko-obrtničke komore, i sa zahvalom istaknuti što je svojom žilavom energijom nakon mučna i dugotrajna posla postigla ovaj krasni uspjeh", te pohvaljuje predsjednika komore Grahora, i tajnika Krešića, ali i mladog pristava Peroslava Paskievića Čikaru za predan rad.²³ Katalog daje detaljan pregled izloženoga. S obzirom na statiku zgrade u prizemlju desno, u dvorani I i II. bila je izložena kamena, keramička i građevno-kemijska industrija, te su bili zastupani: Zagrebačko obrtnička vjeresijska udruga, A. Fuchsa nasljednici s nadgrobnim spomenicima, Prva lička klesaona Fabac i Beuc, Grahor i sinovi, kipar Miroslav König iz Zagreba i Josip Tribuson iz Bjelovara. Jos. Dubski izložio je svoju kolekciju izgrađenih mostova zajedno s fotografijama. Cementne proizvode izložio je Egidije Kornitzer iz Zagreba i "Zagorka" iz Bedekovčine, a pećarske Dragutin Kepert iz Zagreba. Limarske i vodovodne radove izložio je ugledni zagrebački obrtnik Alexandar Maruzzi, a kola su izložili Ferdo Golub i A. Supan. Među bačvarskim izloščima isticale su se dvije bačve po tri tisuće litara Rudolfa Puttara iz Varaždina koje su se prodavale za 400 kruna, a bačve su izložili i Valpovčani i Sisčani. Samoborska bakrana F. Reizera (osn. 1558) izložila je kotlove, a razne rude izložili su rudarski poduzetnici iz Ivanca, Ivanščice, Koprivnice, Petrove gore, Baljevca, Slavonskog Stupnika te Imovna općina Gjurđjevačka koja je potrebe svojih pravoužitnika na drvu nastojala nadomjestiti ugljenom iz Bilogore.

U trećoj dvorani bili su izloženi radovi učenika šegrtskih škola jer su po naredbi Odjela za boštovlje i nastavu, ili bolje reći po staroj naredbi dra Ižidora Kršnjavog učenici bili obavezni na izložbe, pa izvjestitelj piše, da su ovi radovi "... dokaz da se naš obrt postepeno usavršuje i razvija, pa se možemo nadati, da će nam već nastajuća generacija u svakom pravcu donieti obilnih plodova, tj. ona će nam stvoriti pravi domaći obrtnički stalež, koji će čuvati što je naše od starine, a znati se poslužiti modernim pomagalicama, i time osigurati sebi pristojnu ekzistenciju, a zemlji njezine osebine i materijalnu korist".²⁴

U prizemlju lijevo u dvorani IV. i VI. bilo je izloženo sedamdesetak strojeva i motora, čiji veći dio je ustupio Kr. ugarski tehnički muzej iz Budimpešte, a tu su bili izloženi i šivači strojevi "Singer", tiskalo "Viktoria", iz Heidemanove tvornice u Draždjanima, svrdla tvornice "Vulkan" i tri motora poznate budimpeštanske tvornice strojeva Ganz i drug. Ovi prostori zainteresirali su obrtnike, koji su posjetili i predavanja 23. listopada, te 3. 10. i 17. studenog, koje je održao nadinžinjer kr. ugarskih državnih željeznica Dragutin Konić u sali na Sveučilišnom trgu 7, govoreći o najmodernijim dostignućima na polju mehanike i tehnike.

Osobitu pažnju izazvali su i crteži učenika Obrtne škole, izloženi u dvorani V. na lijevoj strani prizemlja, jer od 1891. kada je radove učenika ove škole izložilo Društvo za umjetnost, nije bilo tako obimne izložbe ove vrsti. Profesori i nastavnici Obrtne škole Ivan Bauer, Marko Peroš, Oton Iveković, Bela Čikoš Sesija, Dragutin Morac, Ignjat Vuksan, Hektor pl. Eckhel i Ivan Tišov natjecali su se preko radova svojih učenika da što bolje prikažu i opravdaju svoj rad na stvaranju umjetničkog obrta.

U dvorani VII, na prvom katu bio je izložen Vlašićev model Obrtnog muzeja, klecalo iz stolarske radionice Franje Zavrlića, namještaj Prve hrvatske udruge za stolarstvo

²³ *Narodne novine*, 242 od 22. X 1905 - Obrtno-industrijska izložba u Trgovačko obrtničkom muzeju.

²⁴ Isto

i dekorativne proizvode, te izložci knjigovesca i kartonažera Schmidt i Hudetza, koji su zajednički otvorili radionicu u prizemnim prostorijama stare pošte. Zanimljivi su bili i raznoliki kišobrani zagrebačke tvornice Job i sin.

U rotundi (dvorana VIII) prvog kata bili su izloženi tekstilni uzorci. Zidovi ove prostrane dvorane bili su prekriveni sagovima i finim tkaninama, a sredinom dvorane, u staklenim ormarima, koje je projektirao arhitekta Viktor Kovačić, izložena su tkanja dugoreške tvornice, proizvodi zagrebačke tvornice rublja R. Severinski, te varaždinske tvornice predenja i tkanja Schwarz i Zublin. Tu je kokone i svileno predivo izložilo i Zemaljsko nadzorništvo za svilogojstvo, a čohaški obrtnik Mirko pl. Žigrović i užar Josip Balković izložili su svoje proizvode. Osobitu pažnju izazvali su izložci Salomona Bergera, koji je izložio tekstilnu robu s narodnim motivima, koje je godinama prikupljao. Berger je shvatio kakova se vrijednost krije u narodnim tekstilnim rukotvorinama, pa je već 1903. u svojoj tvornici priredio jednu omanju izložbu, čije je eksponate prezentirao i na svjetskoj izložbi u St. Louisu. Berger je izložio i dva ткачка stroja sistema Tereze Tišov, a isto je postupila i tvornica predenja i tkanja iz Duga Rese, koja je prikazala cijeli proces predenja i tkanja, i za koju nepoznati izvještač kaže, da je postala pravom dobrotvorkom, jer je donijela dugoreškom kraju "zarade i smisla za moderni kulturni rad. Crvene narodne kape izložio je Šimo Mrkonjić iz Splita, a perje je izložila Kaudersova tvornica. Više uzoraka steznika izložila je tvornica Jeanette Basilides iz Zagreba.

Tvornički izložci nastavljaju se i u dvorani IX. Zagrebačka tvornica papira dokazivala je čvrstinu svog papira opteretivši papirne trake utezima od 50 kg. Izvanredno dobro bili su zastupani grafičari i tiskari. Svoje proizvode izložila je tiskara C. Albrecht (sada Wittasek J.), V. Rožankovskij i drug, Mile Maravić, A. Brusina, C. Companie i dr. R. Mosinger, poznati fotograf, izložio je razglednice, koje je s velikim uspjehom izvezio i izvan Europe. Nastavljaju se proizvodi zagrebačke Tvornice koža. Prekrasno izrađenu blagovaonicu i spavaonicu izložila je zagrebačka tvornica pokućstva Bothe i Ehrman. Drvodjelska tvornica u Vrbovskom prikazala je drvene kutije i raznoliku ambalažu, te zbirku tankorezanog drva raznih vrsta, od kojih su neke posjetioci vidjeli prvi puta (timbur, peceguiero, whitewood, leitreiro, satin, mahagoni, australski orah, palisander), a prikazan je i proces obrade. Svoje proizvode izložila je i zagrebačka tvornica drvene robe Šutej, te zagrebačka tvornica parketa. Tvorničari Mayer i Wolkenfeld iz Zagreba izložili su četke, a Hinko Schwarz iz Križevaca izložio je držala za metle.

U sredini ove dvorane u ormarima izloženi su proizvodi domaće prehrambene i alkoholne industrije. Pored likera glasovite tvornice Pokorny, koja je šezdesetih godina nagrađivana i u Londonu i u Parizu, bila je izložena apatovačka kiselica, koja je gotovo sva zbog svoje ljekovitosti izvažana, te jamnička kiselica firme Vilim Lovrenčić nasljednici. Prezentirani su i sapuni zagrebačke tvornice Farkaš i Weiss. Za inozemstvom nisu zaostajali liječnički instrumenti Jakova Hlavke iz Zagreba, pa su se liječnici i veterinari obavezno zaustavljali pred ovim eksponatima. Voštarske proizvodili izložili su Josip Jagodnik iz Sušaka i Vjenceslav Janušić iz Zagreba. Vrlo lijepe tambure izložila je tvornica Tereza Kovačić.

Raznovrsni domaći proizvodi bili su izloženi u dvorani X desnog krila na prvom katu. Već poznati mehaničar Ferdo Budicki izložio je autocikle, gramofone i Pfaffov šivaći stroj, koji je dugo vremena konkurirao Singeru. Proizvodi pekarske radnje A. Zeininger, zagrebačke tvornice pjenice i Lucijana Clementia iz Sušaka, koji je izložio razne vrsti tjestenine, pokazivali su da i na tom polju uspješno napredujemo. U ovoj dvorani izložena su i dva ткалачка nadstroja, modeli dviju, lijepo ukrašenih seljačkih kuća i garnitura šareno obojenih tikvica. Odjevne tekstilne i krznarske proizvode izložila je Zemaljska obrtnička vjeresijska udruga, zagrebački krojači J. Knežić i Božičević, krznar Ivan Strok i drugi. Lijepu surinu izložio je abadžijski pomoćnik iz Vinkovaca Antun Koprinski, a pažnju je privukao i zobun Miše Jechova. Lijepo izrađena i ukrašena vrata od hrastovine, rađena za novu gradsku vijećnicu u Karlovcu, izložio je Janko Štengl, a iz zagrebačke radionice Schiffer potjecao je veliki, također lijepo ukrašeni pisaci stol. Stolarski obrtnik A. Kontak izložio je ukrašeni prozor.

Dvorana XII na istom katu bila je puna remenarskih, cipelarskih, bravarskih i ostalih proizvoda iz čitave Hrvatske i Slavonije. Među brojnim izlagačima ovdje je izlagala i strojarsko-električna tvornica R. Eisenhutha i dr. iz Zagreba. Knjigoveža Osek nasljednici izložio je prekrasne korice velikog misala u koži. I na ovom prostoru izložene su tambure (Stjepušinov iz Siska, T. Kovačić iz Zagreba, Gjuro Štap iz Zagreba), a zapažena je i turska garnitura koju je izradio Ivan Ivanović iz Sv. Jurja.

U dvorani XI. bili su izloženi izlošci ugarske industrije i to oni za koje se je mislilo da će naći interesente na našem području. Budući da još nije proradila tvornica umjetnih gnojiva, "Danica" u Koprivnici pažnju zemljoradnika privukli su eksponati dioničkog društva za umjetni gnoj i kemijsku industriju "Hungaria".

Sve u svemu izložba je prezentirala veliku raznolikost proizvoda i poticala na uspostavljanje veza i izmjenu iskustava i roba. Izvještač u *Narodnim novinama* sa žaljenjem je konstatirao da je preslabo zastupana osječka industrija, koja bi mogla mnogo toga pokazati, ukazujući time na cjelovitost hrvatskog prostora, usprkos postojanja dviju komora.

Izložba je privukla pažnju i proizvođača i potrošača, a to potvrđuje i knjižica Milana Krešića "Budućnost Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu" (Zagreb 1904). Nakon što je ocijenio izložbu Krešić je naveo zaključke iz govora predsjednika komore i muzeja Janka Grahora izrečenog prilikom zatvaranja povremenih izložaba 4. prosinca 1904. apostrofirajući također da se nisu svi proizvođači uključili u izložbu, a osobito Slavonija, koja "nije skoro ništa izložila".²⁵ Grahor je upitao: "... gdje su uzorci njenih zamašnih pilana, njenih tvornica ratarskih sprema i oruđa, gdje su proizvodi umjetnih mlinova, staklana i drugih raznolikih predmeta?", kao i proizvodi hrvatskog vinarstva, suhog voća, meda, trgovine jaja, te izražava nadu da će se stalna izložba upotpuniti i ovim izlošcima, jer je sadanja izložba "... tek prvi korak na tegotnom putu, kojim kani napred koracati muzejska uprava" opravdavajući to tako: "Sviet ne vjeruje riečima, a tako nije ni ogromni dio našim proizvodnih slojeva vjerovao ni nama, te će tek vjerovati našim činima, odnosno našim primjetljivim uspjesima". Krešić citira Grahora prilikom otvorenja muzeja, da je "... muzej ognjište, na kojemu treba tekar da razpirimo vatru", te obećaje da će se organizirati povremene izložbe vinarstva, pivarstva, šljivogojstva, mlinarstva, drvarstva, uz osobitu pažnju posvećenu rudarstvu. Krešić piše, da će se u muzejskoj zgradi osnovati komercijalni odjel, koji će biti kadar da zastupa poslovne interese pojedinih izložitelja, a pored toga da će putem izravnog dopisivanja sa stranim poslovnim svijetom i uvrštavanja problemskih članaka u stranoj gospodarskoj štampi svraćati pažnju svijeta na naše mogućnosti i postojeću proizvodnju, te da se neće ograničiti samo na obrtne proizvode, već da će povremeno u dogovoru s Hrvatsko-slavonskim gospodarskim društvom priređivati i izložbe ratarskih strojeva i agrarnih proizvoda.²⁶ Krešić završava: "Ovo je glavni dio programa kojega se kanimo držati, da udovoljimo u što izdašnjoj mjeri patriotičnoj našoj dužnosti i našoj ozbiljnoj obvezi prema probitcima hrvatske trgovine i hrvatskog obrta, po tomu i prema probitcima sviju privrednih slojeva mile nam domovine, koje zovemo na uzajamni rad, imajući vazda na umu uzvišenu i značajnu rečenicu starih Rimljana: "Salus rei publicae prima lex esto."

2.

Međutim nisu svi gledali s takvim oduševljenjem na otvaranje ovog muzeja, koji je imao biti most između naših i svjetskih trgovačkih i proizvođačkih krugova, i koji je stvarao podlogu za razvoj proizvodnosti u Hrvatskoj i otvaranju puteva hrvatskoj privredi u svijet. Otpor je bio izražen - kako smo vidjeli - u osječkim krugovima, kako onima industrijskog karaktera, tako i od strane slavonskih veleposjednika, koji su još uvijek bili privrženi Khuenu. Teško je dokazati da je to bilo namjerno, ali umjesto prema

²⁵ Budućnost Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu, Zagreb 1904. (Sv. i nac. biblioteka sig. 153.800), 7, 8.

²⁶ To je kasnije i ostvareno u okviru Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, koje je jedno krilo svoje zgrade prepustilo organizaciji Plug d.d. koje je tu držalo stalnu izložbu poljoprivrednih strojeva.

obrtničkoj i industrijskoj suvremenoj proizvodnji pažnja vodstva Muzeja sve više skreće prema narodnim rukotvorinama, koje su na prvoj izložbi činile tek neznatan dio svih ekspanata i o kojima Krešić u citiranoj brošuri "Budućnost" piše tek nuzgredice na kraju osvrta ovako: "Konačno spomenuti nam je muzejsku sbirku veziva, tikvica, šarenih rogova, raznih modela kiljera, seljačkih kuća, tkalačkih stanova i mnogih malenkosti od drva, što no su izložene u prvom spratu muzeja. Ovo je tek zametak sbirke, koju kani komora s vremenom umnožiti, da bude doista u pravom smislu rieči: etnografska sbirka".²⁷ Govor je dakle o zbirci, a ne o etnografskom muzeju.

U novom postavu, koji je "bez svake svečanosti" bio otvoren 2. lipnja 1905. etnografska izložba već dominira, i o njoj je u *Obzoru* rečeno, da će ova "... ugodno iznenaditi svakog posjetitelja obiljem izložaka i ukusnim poredanjem, i koja ima da bude jedna od najzanimljivijih zbirka veziva u Hrvatskoj, ako to nije jur sada."²⁸ Sa ove izložbe isključeni su već obrtnici, iako su upravo oni predstavljali nacionalno najsvjesniji, ali i pomoći najpotrebniji sloj proizvođača. Stoga izložba i nije bila u svim dvoranama. U prizemlju su bili izloženi proizvodi građevinarske i metalne struke, te vina veleposjednika u pobočnoj dvorani, ali je nekoliko zaostalih strojeva iz Ugarske od prethodne godine i sada privlačilo posebnu pažnju posjetilaca željnih tehničkih inovacija. Na prvome katu, kod industrijskih izložaka domaće industrije izvršeno je vrlo malo promjena, a znatno je bio obogaćen dio koji je izlagao ugarske industrijske proizvode. Posjetitelji su bili iznenađeni u rotundi alegorijskim slikama Otona Ivekovića vezanima uz obrt i trgovinu. Čitavo desno krilo prvog kata činila je "... dražesna izložba hrvatske kućne industrije", tj. veziva, koju su pored prošlogodišnjih izložaka upotpunjavali i novotkupljeni izlošci iz zbirke S. Bergera i tajnika osječke komore Nikole Atanasijeva Plavšića, a zapravo Laya. O ovom dijelu izložbe izvjestitelj *Obzora* je napisao: "Uprava je muzejska ovim svojim izlošcima doista ugodno iznenadila naše občinstvo, a pošto joj je nakana, da i nadalje u tom smjeru vodi, gojimo opravdanu nadu, da će ta izložba biti prava riznica proizvoda naše hrvatske kućne tekstilne industrije."²⁹ Ako pretpostavimo da je ovo usmjerenje izvršeno namjerno, onda mu možemo dati karakteristiku paklenog plana. Umjesto prema industrijskoj i obrtnoj proizvodnji modernog tipa, koju je trebalo razvijati u zemlji, muzej postaje propagator i reklamator etnografske robe, robe, za čije vezenje u zapadnoj Europi i Americi više nije bilo vremena, jer su napredne zemlje kročile putem brze industrijalizacije. Međutim, to je bio samo početak.

U 1905. održana je u muzeju još jedna izložba. Izloženi su planovi o gradnji javnih zgrada u Zagrebu, poimence crkve sv. Blaža i s njom spojenog župnog stana, sveučilišne biblioteke, modernog kupališta, bolnice, tržnice, "Hrama slave", pjevaonice, opere itd. s bitnom karakteristikom da su sve te gradnje trebale biti izvedene u narodnom stilu.³⁰ Očito je, da je i ova izložba bila u funkciji transformacije Trgovinsko-obrtnog muzeja u etnografski muzej, a koja je transformacija i dovršena do 1908. kada mostarski list *Narod* piše o ovom muzeju kao o muzeju za narodne vezove u Zagrebu.³¹

No trebalo je učiniti još jedan korak. U Hrvatskom saboru 20. siječnja 1905. Juraj Tomac i Dr. K. Benak ističu veliku etnografsku stručnost Jelice Belović-Bernadzikowske, te je ista od predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu dra Milana Rojca pozvana u Zagreb da uredi etnografske zbirke u Zagrebu.³² Uprava Trgovačko obrt-

²⁷ *Budućnost*, n. dj., 5.

²⁸ *Obzor*, 128 od 3. VI 1905. - Naš trgovačko-obrtni muzej. Izloženi ekspanati kupljeni su dijelom od Bergera, ali kako se čini dobrim dijelom i od osječkog odbornika Trgovačko-obrtničke komore Laya

²⁹ *Obzor*, 135 od 13. VI 1905. - Naš trgovačko-obrtni muzej.

³⁰ *August Posilović*, Javne zgrade. Nacrti izloženi u muzeju Trgovačko-obrtno komore, Zagreb 1905. Tisak braće Kralj. Brošurica je neke vrsti katalog, ali bez slika.

³¹ *Narod* (Mostar), II/1908, br. 90. - Muzej za narodne vezove u Zagrebu.

³² Jelica Belović-Bernadzikowska rođena je u Osijeku 1876, a umrla je u Novom Sadu 1946. Po ocu je bila Crnogorka, a po majci Nijemica. Skolovala se u Osijeku, Dakovu, Zagrebu, Beču, Parizu, a službovala je u Zagrebu, Rumi, Petrinji, Mostaru, Banja Luci i Sarajevu. Iako se o njoj još 1906. pisalo da je ona jedina spisateljica s kojom se i Hrvati i Srbi jednako ponose, te da je član bečke udruge za podizanje hrvatsko dalmatinske narodne industrije (Oglasni dio u radu J. Belović-Bernadzikowske

nog muzeja, kao ni uprave drugih muzeja u Zagrebu, koje su posjedovale etnografske zbirke nisu uočile opasnost, a osobito uprava trgovačko-obrtničke komore nije uočila vješto postavljenu zamku. Po sudu mjerodavnih stručnjaka etnografska zbirka Trgovačko obrtnog muzeja - obogativši se 1906. i novim otkupom veziva - smatrala se ne samo najpodpunijom na slavenskom jugu, već i "jednom od prvih i najdragocjenijih svoje struke na svijetu".³³ Jelica Belović bacila se velikim marom na ispunjenje svoje zadaće. Objavila je 1906 "Katalog hrvatske narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu", I (Zagreb 1906), a 1910. objavljuje i "Katalog hrvatske narodopisne zbirke Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu, II (Zagreb 1910.), kada je u Muzeju priređena isključivo etnografska izložba, i eliminirani svi drugi sadržaji.³⁴

Jedan od značajnih faktora koji su doveli do ovog prestrukturiranja bilo je jačanje Kraljevine Srbije na istoku, na čije je čelo došao Petar I Karađorđević. Srpskim vladinim krugovima nije nikako moglo odgovarati da se Hrvatska razvije kao snažan proizvodni faktor na Balkanu i konkurent srpskoj robi, jer je Srbija i sama računala s izlazom na evropsko tržište, na zaštitu i razvoj svoje industrije kroz vrlo izraženu politiku industrijske zaštite, a pokušava zaključiti i zajam za naoružanje i izgradnju željezničkih pruga u Francuskoj, što joj kasnije i uspijeva. Za vrijeme carinskog rata između Srbije i Austro-Ugarske Srbija organizira svoju vanjsku trgovačku mrežu, sve se više služi Dunavom kao svojim prirodnim izlazom na zapadno evropsko tržište, a gradi i željeznicu do Soluna. Uopće Srbija oko 1906. postaje značajan proizvodni i trgovački faktor na balkanskim prostorima, kojoj itekako smeta pokušaj Hrvatske da krene istim putem, te svim silama nastoji spriječiti primjenu modernih metoda menagementa i oživiti Bogišićevu ideju čuvanja narodnih odnosno južnoslavenskih vrijednosti. I dkkok se je budimpeštanski trgovački muzej pretvorio u obavjesni i posredovni državni zavod, odnosno nakon spajanja ovog zavoda s Mađarskim dioničkim trgovačkim društvom u Obavjesni i posredovni državni zavod, zagrebački Trgovačko-obrtni muzej vegetira sa godišnjom subvencijom od 12.000 kruna.³⁵

Poraz Muzeja priznaje indirektno i tajnik Komore i tehnički direktor Muzeja Milan Krešić u "Izvjestaju Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu u godini 1905." On piše: "Zaokružena gotovo sa svih strana sa zemljama, u kojima se svi javni i moćni činbenici natječu, da prema modernoj struji vremena, koja nosi izraziti ekonomski biljeg, učvršćuje stare i stvaraju nove poluge za gospodarstveni razvoj i napredak - vidi se Hrvatska upravo u toj najbitnijoj zadaći zapostavljena i nemoćna, jer joj postojeći odnošaji na privrednom polju ne dozvoljavaju, da sobstvenim pregnućem rukovodi svoju gospodarstvenu politiku".³⁶

Ipak sve do prvog svjetskog rata Muzej, odnosno bolje rekavši Komora, daju potrebne informacije trgovačke i prometne naravi zainteresiranim strancima i domaćim privrednicima. Povremeno se upotpunjava i stalna izložba domaće proizvodnje.

"Hrvatsko narodni vezovi", Osijek 1906, str. 96 i *Novi list*, Rijeka, 6.XI 1904), ona je 1908. bila umirovljena zbog "srbovanja", pa se tek posije prvog svjetskog rata ponovno reaktivirala na trgovačkoj školi u Sarajevu (*Andelka Stipčević-Despotović*, J.BB, Hrvatski biografski leksikon, 1, Zagreb 1983, 625-7 i njen biograf *Dušan Jelkić*, Četrdeset godina književnog rada Jelice Belović Bernadikovske, Sarajevo 1925, 16. Na kraju ovog rada donesena su i sjećanja Belovićeve u kojima ona doista priznaje da se Etnografski muzej u Zagrebu razvio iz krila Trgovačko-obrtnog muzeja. Ova su sjećanja pridodana Jelkićevom izdanju iz 1935. povodom Petdesetogodišnjice književnog rada Jelice Belović Bernadzikovske). Zanimljivo je, da je Jelica već u vrijeme prve izložbe u Trgovačko-obrtnom muzeju objavila članak "Naši narodni vezovi" /*Narodne novine*, 238 od 18. X 1904/, nastojeći tako svratiti na sebe pažnju članova komore.

³³ Izvještaj trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu o narodno-gospodarskim prilikama svoga područja u 1906, str. VII.

³⁴ Ovaj drugi katalog je tiskan kod Mile Maravića, koji je izdavao prosrpske edicije. U ovom katalogu etnografsko blago Muzeja za obrt i trgovine više nema hrvatsko već južnoslavensko obilježje (Katalog hrvatske narodopisne zbirke trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu, II, Zagreb 1910. str. 3.). Jelica Belović Bernadzikovska objavila je 1907. i "Katalog tekstilne zbirke zemaljskog umjetničko-obrtnog muzeja u Zagrebu" (Zagreb 1907), pa joj je očito dato vrlo veliko povjerenje..

³⁵ *Hrvatski Lloyd*, 29 od 19. VII. 1913. - *N.J.*, Trgovački muzej.

³⁶ Str. 3. Pokušaji revizije hrvatsko-ugarske nagodbe također nisu bili uspješni.

Polovinom 1909. Milan Krešić je još jednoć pokušao svratiti pažnju privrednika na Trgovačko obrtni muzej kao na sredstvo odlične reklame, konstatiravši sa žaljenjem da "domaći industrijalci nisu shvatili važnost muzeja niti su reklamirali svoje proizvode na taj način"³⁷ On apelira na hrvatske obrtnike da se barem oni pojave u muzeju sa svojim proizvodima i da se posluže reklamom "koju im badava muzej nudi". S vjerom u bolja vremena muzeja uprava i dalje skuplja eksponate, te smatra da će formirana zbirka sačinjavati "što vjernije ogledalo obrtno-industrijske produkcije naše domovine". Novi tajnik Komore Peroslav Paskiević Čikara, kao tehnički upravitelj muzeja, s ponosom ističe u štampi da su tokom 1910. poslali za muzej svoje izloške dioničko društvo za kemijske proizvode "Danica" iz Koprivnice, tvornica automatskih olovaka "Penkala" iz Zagreba, te Prva hrvatska tvornica kirurških instrumenata Jakova Hlavke, te da su neki industrijalci promijenili eksponate.³⁸ Što se tiče etnografske zbirke, koja se sakriva pod zvučnim imenom "kućnog obrta", kako bi se opravdalo njeno egzistiranje u trgovačko obrtnom muzeju, ona se ne povećava zbog nestašice novaca, pa su samo pridošle ukrašene tikvice i teglice, dok su neka veziva posuđena školama u praktične svrhe, a neka i u Ameriku. Od namjere, da se priredi izložba bačava, odustalo se je zbog stagnacije u bačvarskom obrtu, koje je pratilo razvoj našeg vinarstva. U ovom članku, koji je ujedno i izvještaj muzejskog odbora, ističe se da muzej najviše posjetilaca ima u rujnu i listopadu, kada dolazi školska mladež i kada se obilježava dan obrtnika, te da je 1908 muzej posjetilo 5.293 posjetilaca, 1909. godine 5.412 i 1910. godine 5.567 posjetilaca.³⁹

Među članovima Trgovinsko-obrtničke komore prevaladalo je mišljenje da muzej nije uspio zbog toga što je izložbe priređivao u zatvorenom prostoru, gdje se publika nije mogla zabavljati. Više članova Trgovačko-obrtničke komore ušlo je u odbor za uređivanje Zagrebačkog zbora, osnovanog 7. kolovoza 1909., koji je do prvog svjetskog rata na starom sajmištu priredio tri izložbe, nastavivši s organiziranjem istovrsnih izložaba i od polovine 1922. u Martićevoj i kasnije na Savskoj cesti.

3.

U međuvremenu je etnografska zbirka Solomona Bergera narasla na 14.000 komada, i u njenom sastavu bilo je predmeta iz različitih dijelova svijeta.⁴⁰ Berger je zbirku ponudio na otkup Zemaljskoj vladi, a ova je nakon povoljne ocjene ponude od dr J. Brunšmida i V. Hoffilera iz Narodnog muzeja otkupila ugovorom od 12. listopada 1918. zbirku - koja se nalazila na Zrinjskom trgu br. 3 na drugom katu - za 600.000 kruna, od čega je 300.000 kruna isplaćeno odmah⁴¹ Budući da se zbirka zbog nedostatka prostora nije mogla preuzeti od Narodnog muzeja, prof Vladimir Tkalčić⁴² bacio je oko na zgradu Trgovačko-obrtnog muzeja kao najpogodniju zgradu za smještaj Bergerove zbirke. U njegovom izvještaju Odjelu za bogoštovlje i nastavu od 9. studenog 1918. čitamo: "Po usmenom nalogu zemaljske vlade (zapravo Rojca, opaska MKD) pregledao je potpisani zajedno sa g. S. Bergerom prostorije muzeja trgov.-obrtn. komore u Zagrebu (...). Spomenute prostorije veoma su prikladne, gotovo idealne muzejske prostorije, kakovih nema više nigdje u Zagrebu. Iz priloženoga tlocrta razabiru se dimenzije i

³⁷ *Obzor*, 238 od 28. VIII. 1909. - Milan (Krešić), Zagrebački trgovačko obrtni muzej kao sredstvo reklame.

³⁸ *Hrvatski Lloyd*, 32 od 12. VIII. 1911. - Poslovanje trgovinsko obrtnog muzeja u Zagrebu. Izvještaj upravnog odbora za g. 1910.

³⁹ U 1907. izvršene su i neke dogradnje za koje je Sabor dotirao 200.000 kruna (Isto).

⁴⁰ *Agrarmer Tagblatt*, 285 od 10. XII. 1912. - Zbirka Salomona Bergera.

⁴¹ Arhiv Hrvatske, fond Etnografski muzej (dalje: AH EM), kut. 1 - spis br. 25397 - XI - 67 od 1918.

⁴² Vladimir Tkalčić je studirao u Zagrebu, a 1904. i 1905. i u Parizu. U arheološkom odjelu Narodnog muzeja radi od 1917. do 1919, a 24. X. 1919. naredbom bana Tomljenovića postaje čuvar u etnografskom odjelu Narodnog muzeja u novim prostorijama (*Narodne novine*, 241 od 24. X. 1919.). Nakon što je Berger 1928. umirovljen Tkalčić postaje ravnatelj, a od 1933. i direktor Etnografskog muzeja, prepustivši 1939. to mjesto iskusnom poznavacu etnografske baštine dru Milovanu Gavazziu. Tkalčić je 1939. imenovan direktorom Muzeja za umjetnost i obrt, te je u toj funkciji za vrijeme drugog svjetskog rata spasio mnoge predmete sakralne umjetnosti Srba u Hrvatskoj.

smještaj soba u I. spratu toga muzeja (jednake prostorije nalaze se i u razizemlju). U dvorani br. 1 i 3. nalazi se zbirka jugoslovenskih etnografskih predmeta, sakupljenih najvećim dijelom od g. S. Bergera i ustupljenih od ovoga trgov.-obrt. komori svojedobno uz minimalnu otštetu. Dvorane br. 2, 4, 5, 6 i 7. okupirane su i prenatrpane uzorcima raznih obrtnih i industrijalnih proizvoda, od kojih je velik dio bio prije smješten u razizemlju, koje sada zaprema Pučko odjevno dioničko društvo i Odjevno povjerenstvo.

Prema tomu - piše dalje Tkalčić - izgleda, da ne bi bilo u tom muzeju prostorija za smještenje Bergerove zbirke. No to se samo u prvi mah tako čini. Zbodan expediens toj nestašici prostora veoma je lako naći. Izložci u dvoranama br. 2, 4-7 većinom su vlasništvo pojedinih tvrtki, bilo vanjskih, bilo domaćih, pa bi se ove mogle pozvati, da si svoje izložke otpreme iz muzejske zgrade. Oni pak izložci, koji se bud iz kojeg razloga ne bi mogli za sada otpremiti ili su vlasništvo komore, mogli bi se smjestiti na tavanu muzejske zgrade, koji je posve prazan.

Prostorije, koje danas zaprema Pučko odjevno d.d. ne mogu nikako, da se već sada isprazne, o čemu se je potpisani osobno informirao kod uprave Odjavnoga povjerenstva, ali ondje mu je ujedno saopćeno, da će to društvo za malo vrijeme stupiti u likvidaciju, a time će i prostorije, koje ono zaprema biti slobodne. Dakako, danas se još ne može znati točno rok, kad će se to zbiti.⁴³ Tkalčić predlaže da se Bergerova zbirka odmah smjesti u zgradu muzeja i da se onda širi na ispražnjeno prizemlje, i nastavlja: "U svrhu, da se Bergerovoj zbirci dade - barem samo privremeno - što prije sigurno i dolično mjesto, bilo u interesu sačuvanja etnografskoga muzejskoga blaga naše domovine uopće, predlaže potpisani u sporazumu sa g. S. Bergerom neka bi zemaljska vlada nastojala, da gospodin povjerenik za obrt, trgovinu i industriju izda shodne naloge predsjedniku trg.-obrtne komore, da ono: 1. bezodvlačno i u roku od najduže 14 dana dade isprazniti navedene prostorije svoga muzeja, te ih 2. zajedno sa onim vitrinama, koje su vlasništvo komore, staviti na raspoloženje zemaljskoj vladi, a 3. zbirku etnografskih predmeta svoga muzeja da preda na upravu organima zemaljske vlade."⁴⁴ Ovaj prijedlog, sastavljen u stilu neuobičajenom za mirnodopske prilike, podržao je povjerenik za obrt, trgovinu i industriju Juraj Demetrović, demokrata, pristaša krajnje centralizacije države, što je i pokazao nizom svojih odluka kao kasniji povjerenik Pokrajinske vlade za Hrvatsku i Slavoniju do 1924. godine.

Zapisnički, banski savjetnik zemaljske vlade dr Milan Novak i Vladimir Tkalčić iz Narodnog muzeja preuzeli su Bergerovu zbirku, iako još nije bilo riješeno pitanje njenog smještaja.⁴⁵ Radi pojačanog pritiska na Trgovačku obrtnu komoru izašlo je u Demetrovićevoj *Jugoslavenskoj njivi* i Tkalčićevo pismo od 14. kolovoza 1919. u kojem on kritizira rad Muzeja Trgovačko obrtničke komore, koji je cijelo vrijeme rata stajao neotvoren, te "... da i prije rata nije ispunjavao svrhu, jer /je imao/ svega dvije izložbe, a i te nisu imale nikakvog uspjeha".⁴⁶ Tkalčić tvrdi da muzejska zgrada nije pogodna za industrijske izložke zbog premalog ulaza, te otvoreno predlaže da se zgrada pretvori u etnografski odsjek Narodnog muzeja, i da se u njoj skupe sve etnografske zbirke Zagreba.

Odgovor Trgovačko-obrtničke komore stigao je 6. listopada 1919. i nosi br. 4.880, ali nije očuvan, odnosno pronađen. Međutim za sadržaj odgovora saznajemo iz dopisa Povjereništva za prosvjetu Hrvatske i Slavonije 8. listopada 1919., koje odgovara Komori da: 1. pristaje da predmete muzeja Trgovačko-obrtnička komora smjesti u prizemlje, ako ne spadaju u tekstilnu struku; 2. da pristaje da izvrši nužne preinake na trošak povjerenstva; 3. da će povjerenstvo za iznajmljene prostorije plaćati kroz pet godina godišnju stanarinu od 7.500 kruna i 4. da će Povjerenstvo zaposliti jednog muzejskog suradnika, koji će imati stan u zgradi. Komora je pristala odstupiti i svoju tekstilnu zbirku (tj. etnografsku), ali traži u tom slučaju 15.000 kruna stanarine.⁴⁷ Očuvan je i

⁴³ Bile su to ustanove koje su imale odjevnu funkciju za vrijeme prvog svjetskog rata i koje su se poslije rata pomalo gasile.

⁴⁴ AH EM, kut. 1, br. 6 od 1919 - koncept.

⁴⁵ AH EM, kut. 1, spis br. 47 - XI od 1918.

⁴⁶ Prof. *Vladimir Tkalčić*, *Jedna naša kulturna potreba - Jug. njiva*, III/1919, 34, 530-2.

⁴⁷ AH EM, kut. 1, spis br. 599 - XI od 1919. - koncept.

koncept od 17. listopada 1919. nepoznatog dostavljača, gdje se kaže: "Premda uslovi, što ih stavlja trg. obrtna komora, nisu baš osobito povoljni, to ipak držim, da i u slučaju, ako ona nebi htjela od istih odustati ili ih ublažiti, ta okolnost ne bi smjela biti zaprekom na putu k cilju, za kojim naslov ide."⁴⁸ Dalji događaji zbivali su se filmskom brzinom. Naredbom bana dra Ivana Palečeka, vukovarskog advokata i ministra za konstituantu i izjednačenje zakona u Davidovićevu kabinetu, te člana Privremenog Narodnog predstavništva, osnovan je 22. listopada 1919. u okviru Hrvatskog narodnog muzeja etnografski odio u koji ulazi:

1. etnografska zbirka Hrvatskog narodnog muzeja;
2. etnografska zbirka Muzeja za umjetnost i obrt Zemaljske obrtne škole;
3. Zbirka Salamona Bergera;
4. Etnografska zbirka Hrvatskog školskog muzeja i
5. Etnografska zbirka Muzeja trgovačko obrtničke komore.⁴⁹

U toku listopada i studenog preuzete su sve spomenute zbirke, a pored toga su pozvani tvorničari koji su imali svoje eksponate u Muzeju iz područja etnografske struke da ih zajedno s vitrinama daruju Etnografskom odjelu narodnog muzeja.⁵⁰ Međutim, na tome se nije stalo. S. Berger i V. Tkalčić zatražili su već u studenom 1919. od Komore da im ustupi i čitavo prizemlje, jer je Odjevno povjerenstvo napustilo zgradu Muzeja, a iste prostorije okupirala radničko obskrbna zadruga "Napred" Svetozara Delića. Čini se, da je uprava Muzeja, odnosno uprava Komore, bila voljna ustupiti etnografskom odjelu još jednu malu sobicu u prizemlju za radionu i upravu, ida je pružila žestok otpor daljem širenju Etnografskog odjela Narodnog muzeja. Berger i Tkalčić služe se lukavstvom i pišu 3. studenog: "Ovo se ravnateljstvo, poznavajući pripravnost naslova, da podupre svako kulturno nastojanje, što je i nedavno opet dokazalo ustupivši svoju etnografsku zbirku hr(vatskoj) zemaljskoj vladi, te apelujući na njegovu uviđavnost, obraća se nj sa molbom, da doznači gore navedene prostorije barem na privremenu upotrebu istomu ravnateljstvu. (...) A to tim više, budući da je ovomu od hr(vatske) zem(aljske) vlade naloženo, da uredi njegovoj upravi podređeni muzej *svakako* do dolaska Njegova Visočanstva regenta Aleksandra, koji će, kako je poznato, doći 1. decembra u Zagreb".⁵¹ Saznavši da je uprava Komore protivna ustupanju, Berger i Tkalčić podnose zahtjev preko Povjerenstva za prosvjetu i vjere Zemaljske vlade, te traže da se pored prostora za radionu i ravnateljstvo etnografskog odjela ustupe odjelu i sve prostorije lijevo od ulaza, a kada to Trgovačko-obrtnička komora 18. siječnja 1920. odbija, jer da je zaključak komorske sjednice, da se "zamoljene prostorije ne mogu odstupiti", ali da bi se mogao adaptirati tavan, ali uz obavezu "da se eventualne adaptacije rečenih prostorija imadu svagda provoditi u prethodnom sporazumu s komorom", vodeći ljudi Etnografskog odjela postaju agresivniji i traže čitavo prizemlje i pivnicu u podrumu, pa i desno krilo, gdje su "ponajviše bezvrijedni izložci magjarskih tvrtki (prazne boce, prazne kutije, prazne bačve itd.), a i izložci malobrojnih domaćih tvrtki također su najviše takovi". Berger i Tkalčić pišu da Etnografski odjel Narodnog muzeja ima da pokaže sav pučki život našeg naroda, a pored toga ima za cilj da "reprezentira naš narod" (naravno troimeni, opaska MKD), kako prema vani tako i prema unutra, dakle mu je tendencija i naskroz patriotska". U dopisu Komori još se ističe: "Glede eventualne bojazni komorskih članova, da se odsad više neće moći priređivati obrtničke izložbe, primjećujem, da će se za to uvijek dati prilike u netom osnovanom novom odjelu hr(vatskog) narodnog muzeja za umjetnost i umjetnički obrt (bivši muzej spojen sa obrtnom školom). Ovomu je upravo jedna od glavnih svrha, da živo utječe u razvoj našega umjetnoga obrta, pa će zato uvijek sa najvećom pripravnošću podupirati sva pregnuća, koja će ići za unapređivanje

⁴⁸ AH EM, kut. 1, br. 6 od 1919.

⁴⁹ AH EM, kut. 1. Naredba nosi br. 37605.

⁵⁰ Dopis je upućen tvorničaru svijeća Rudolfu Lukiniću, tvornici predenja i tkanja u Dugoj Resi, zagrebačkoj tvornici papira, Fiedlerovoj tvornici lana u Vladislavce kraj Osijeka (AH EM, kut. 1, spis br. 8, 9, 10, 11 i 35 od 1919. Etnografskog odjela).

⁵¹ AH EM, kut. 1, br. 13 od 3. XI. 1919.

istoga.⁵² Minoriziranje zadataka Muzeja za trgovinu i obrt mora iznenaditi, i očito se ova koncepcija uklapala u dobro promišljeni plan centralne beogradske vlade, koja je našla dobre pomagače u Zagrebu. Muzej Trgovačko-obrtničke komore prestao je postojati tiho i neuočljivo, iako nikada nije donesen dokument o njegovoj likvidaciji, a na njegovo mjesto došla je dopadljiva etnografska zbirka i afrički pokloni braće Seljan.

Gotovo uvredljivo eksponati Muzeja za trgovinu i obrt nazivani su "praznim kutijama" i "bačvama", te mu je negirana svrha i zadatak. To je međutim u očitoj protivnosti s odlukom dra Momčila A. Ninčića, radikala, koji 16. studenog 1920. kao ministar trgovine i industrije, objavljuje Pravilnik za uređenje industrijsko-zanatskog muzeja u Beogradu, a 24. lipnja 1921. donesena je i Uredba o osnivanju i organizaciji državnog industrijskog muzeja u Beogradu.⁵³ Zadaci beogradskog industrijsko-zanatskog muzeja u Beogradu poklapaju se dobrim dijelom sa zadacima koje je imao zagrebački Trgovačko-obrtni muzej, s tom razlikom da beogradska ustanova ima mogućnost primjene protekcionističkih mjera što nije bilo u nadležnosti zagrebačkog muzeja. Pravilnikom su bili predviđeni i pokrajinski muzeji, ali su oni u upravnim, dakle i u financijskim poslovima potpuno zavisili od beogradskog muzeja, a zbog nedostatka financijskih sredstava u budžetu, koliko ja znam, nisu u Hrvatskoj nigdje ni osnovani.

I još nekoliko riječi o radu Etnografskog odjela Hrvatskog narodnog muzeja do šestosiječanjske diktature. Ustanova životari, nedovoljno opremljena, sa slabim financijskim sredstvima i malobrojnim kadrom. Stjepan Radić bio je vrlo nezadovoljan njegovim radom, pogotovo stoga što je još 1897. dr Antun Radić dao osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu.⁵⁴ U okviru vodstva Radićeve stranke je još 1926. konstatirano da "potpuno čisti etnografski muzej u kojem bi bile sakupljene samo one tvorevine, koje su izradile ruke hrvatskoga seljaštva zasada još nemamo", pa je Stjepan Radić, kao ministar prosvjete predložio, a vodstvo Hrvatske seljačke stranke prihvatilo, da se u Hrvatskom seljačkom domu na Akademikom trgu u Zagrebu treba urediti hrvatski etnografski muzej.⁵⁵ Sa riječi prešlo se je i na djelo. U proljeće 1927. u vrijeme kada zasjeda oblasna skupština zagrebačke oblasti priređena je u sklopu Zagrebačkog zbora i izložba narodnih ukrasnih rukotvorina, pa su za 18.000 dinara kupljeni najljepši eksponati, koji su smješteni u Hrvatskom seljačkom domu u okviru novoosnovanog Hrvatskog narodnog seljačkog muzeja.⁵⁶ Dakako s proglašenjem šestosiječanjske diktature nestaje i ovog muzeja, o kojemu se više ništa ne govori i ne piše.

Što se tiče zgrade Muzeja za trgovinu i obrt na Mažuranićevom trgu 27. u njoj je i danas Etnografski muzej, koji je postao ugledna ustanova priznata i u svijetu. Po

⁵² AH EM, kut. 1 - dopis Povjerenstva za prosvjetu i vjere Trgovačko-obrtnoj komori 30. XII. 1919, te dopisi Bergera od 7. I. 1920. i dopis br. 28 od 28. I. 1920.

⁵³ Pravilnik je objavljen u *Službenim novinama*, 269 od 2. XII. 1920, a Uredba u istom listu br. 191 od 30. VIII. 1921. nakon što je potvrđena po organima Narodne skupštine. Po Ninčićevom Pravilniku zadaci muzeja bi bili: 1. da istražuje sirovine, gdje ih ima u zemlji potrebnih za industrijsku i zanatsku preradu; 2. da ispituje kvalitete sirovina; 3. da daje potrebne savjete i obavještenja svima zainteresiranim za podizanje modernih radionica i tvornica i informacije o savršenijim metodama rada; 4. da se bavi izradom potrebnih studija za podizanje zanatskih i industrijskih poduzeća; 5. da organizira zanatske kurseve; 6. da po potrebi u tekućim pitanjima bude savjetnik ministarstvu trgovine i industrije; 7. "da priređuje stalne izložbe u Beogradu, a povremeno i izvan, na kojima će biti izložene domaće sirovine i prerađevine, razni alati itd."; 8. da pomaže stvaranju produktivnih organizacija na polju zanata i industrije; 9. da predlaže ministarstvu trgovine i industrije i pojedince i grupe za pomoć u novcu, modernom alatu i mašinama, a u svrhu podizanja i usavršavanja pojedinih zanata, kućne industrije i industrije uopće i 10. da izdaje povremeno i stalno publikacije u cilju unapređenja industrije i zanata.

⁵⁴ *Zbornik za narodni život i običaje*, II, Zagreb 1987, 1-88.

⁵⁵ *Seljačka prosvjeta*, 1926, br. 3-4, str. 73-74 - J., Hrvatski etnografski muzej.

⁵⁶ Arhiv Instituta za suvremenu povijest u Zagrebu, Opatička 10, Zbirka XXI-Z, kut. 9 - zapisnici Oblasnog odbora zagrebačke oblasti 24. V. 1927, toč 6; 27. V. 1927, toč. 10; 14. VI. 1927, toč 7. Financirano je i putovanje A. Posilovića od Siska do Zemuna s ciljem prikupljanja etnografske građe po posavskim selima (Isto, 29. VII, 5. XII. 1927. i 24. III. 1928.). Prema tome treba ispraviti navode o osnivanju Radićevog memorijalnog muzeja u 1928. godini kao neke vrsti Hrvatskog narodnog seljačkog muzeja (*Vera Humski*, Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj 19. i 20. st. do 1940. - *Muzeologija*, 24, 1986, str. 50).

Zakonu o radnjama 1932. izvršena je podjela imovine između Trgovačke i industrijske i Zanatske komore, i zgradu muzeja je dobila Zanatska komora uz obavezu da do kraja 1937. neće tjerati etnografski muzej iz zgrade.⁵⁷ Ova odluka nije nikada aktualizirana a vjerojatno neće ni biti, budući da su etnografske zbirke danas već srasle sa zgradom nekadanjeg Trgovinsko-obrtnog muzeja, koji je imao veliki cilj, koji nikada nije stigao ostvariti, te se danas u sklopu Zagrebačkog velesajma ponovno osniva toliko potrebna obavještajna ustanova za privrednike koja mora surađivati s Gospodarskom komorom Republike Hrvatske.

4.

Trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu, otvoren u listopadu 1904. morao je nadopuniti rad 1852. osnovane Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu. Njegovo nastajanje bilo je dugotrajno i teško zbog posebnih prilika u vrijeme bana Khuen Hedervarya, koji je forsirao slavonsku privredu. Međutim nakon što je otvoren, kroz nekoliko godina cilj muzeja je izmijenjen, i umjesto da bude informator privrednicima o mogućnostima i potrebama otvaranja novih tvornica, a obrtnicima o tehničkim inovacijama, i umjesto da pripomogne plasiranju robe, on dobiva dopaljivi etnografski karakter i postaje muzej kućne radinosti slavenskog juga. Ipak zadržava barem svoje ime, i povremenim napisima u štampi pruža nadu da će ispuniti svoju zadaću. Međutim poslije prvog svjetskog rata izvršena je tiha likvidacija Trgovačko-obrtničkog muzeja i njegova zgrada postaje etnografski odjel Hrvatskog narodnog muzeja, odnosno nakon osamostaljenja Etnografski muzej.

Zusammenfassung

Nach der Gründung von Kammern für Handel und Gewerbe auf dem Gebiet des österreichischen Kaiserreiches in der zweiten Hälfte der 19. Jhs. zeigte sich auch die Notwendigkeit, Museen zu gründen, die zwischen Fabrikanten, Gewerbetreibenden, Händlern und Verbrauchern zu vermitteln hatten, wobei sie auch auf Möglichkeiten und Notwendigkeiten zur Eröffnung neuer Produktionsstätten verweisen sollten. Mit schwerer Mühe und Not der Zagreber Wirtschafter konnte erst nach dem Abgang von Banus Khuen-Hedervary aus seiner Position als solcher das Zagreber Museum für Handel und Gewerbe errichtet und im Oktober 1904 feierlich eröffnet werden. Dieses Museum bot eine Fülle notwendiger visueller Informationen und grosse Hoffnung auf die wirtschaftlichen Möglichkeiten Kroatiens.

Aber anstelle des erwarteten Inhalts und der erhofften Tätigkeit des Museums wurde dieses im Lauf der folgenden Jahre immer mehr zu einer Heimat- und Völkerkundeausstellung, und anstatt für die Wirtschafter mit Kapital Informationen über Rohstoffe und Bedarf in bestimmten Gebieten zu geben, anstatt Gewerbetreibende über neue Maschinen und Werkzeuge zu informieren, und anstatt die Verbindung zu Händlern und Verbrauchern aufrechtzuerhalten, bekommt das Museum immer mehr einen gefälligen ethnographischen Charakter, und schliesslich wird es zum Museum für Heimwerker im slawischen Süden. Allem Anschein nach war diese Transformation keineswegs zufällig und ihr politischer und wirtschaftlicher Hintergrund kann nachgewiesen werden. Es lag nämlich nicht im Interesse des Serbien der Karadjordjevic, ein industriell entwickeltes Kroatien zum Nachbarn zu haben, und so wurde auch von dort dazu beigetragen, dass dieses Museum seine Aufgabe nicht erfüllt. Dennoch behält das Museum bis zum Ersten Weltkrieg wenigstens seinen Namen.

Aber nach dem Ersten Weltkrieg wurde eine stille, aber dennoch ziemlich gewaltsame Liquidierung des museums für Handel und Gewerbe vorgenommen, und sein Gebäude wird zur Wirtschaftsabteilung des Kroatischen Volksmuseums, beziehungsweise später das Museum für Völkerkunde.

⁵⁷ Izvještaj Trgovinsko-industrijske komore u Zagrebu za godinu 1932. Uredio dr Adolf Cuvaj, Zagreb 1933, str. 314 i Izvještaj za 1933, zapisnik sjednice od 2. XI. 1932., str. 8.

UDK 949.713

ISSN 0353-295 X

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

R A D O V I

VOL. 25

Z A G R E B

1992.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb - Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.